

Λογική

Εισαγωγικά, το ζήτημα της Λογικής δεν είναι παρά η άσκηση 3 δυνάμεων της νόησης: ο συλλογισμός, η έννοια και η κρίση. Ακόμη και να τεθεί θέμα υπερβατολογικό αναφορικά με το ότι πρέπει να αποδειχθεί ότι η Λογική πηγάζει από μια άλλη ανώτερη αρχή, αυτό δεν αλλάζει την αξιοπιστία και εγκυρότητα των κανόνων της Λογικής.

Εκκινώντας όμως επί της ουσίας της παρατηρήσεις στη λογική, ο Καντ ήδη εξ αρχής ξεκαθαρίζει ότι η νόηση δεν είναι παρά μια δυνατότητα η οποία όπως και άλλες, υπάρχουν μέσα μας αλλά μόνο με προσπάθεια μπορούμε σταδιακά να τις γνωρίσουμε. Η νόηση είναι, πιο ειδικά, η δυνατότητα να συλλαμβάνουμε τη σημασία αλλά και το περιεχόμενο των κανόνων.

Και όταν τις γνωρίσουμε καταλαβαίνουμε ότι όπως και όλη η φύση, έτσι και αυτές, λειτουργούν υπό κανόνες. Κανόνες που, όπως λέει, υπάρχουν a priori και ανεξάρτητα από κάθε εμπειρικό αντικείμενο, άρα, κανόνες αναγκαίοι και καθολικοί.

Μετά από αυτά, ορίζεται η Λογική: είναι η επιστήμη που προσπαθεί να εντοπίσει και να αναλύσει τους καθολικούς κανόνες της νόησης.

Το περιεχόμενο της δεν είναι περιεχόμενο μιας γνώσης όπως τα μαθηματικά ή οι άλλες επιστήμες. Λειτουργεί σε ένα επίπεδο πριν από αυτές. Είναι θεμέλιο τους και προπαίδευση. Δεν έχει καμία σύνδεση με εμπειρικά ή ψυχολογικά στοιχεία.

Μετά από αυτά, γίνεται κατανοητό ότι η χρηστικής της αξία δεν είναι το ότι μας διδάσκει κάτι ή ότι μας φέρνει πιο κοντά στην αλήθεια. Απλά επιτρέπει στην νόηση/λογική να καταλάβει καλύτερα τον εαυτό της. Σε σχέση με τον Αριστοτέλη, που περιέγραψε αναλυτικά της έννοιες της Λογικής, ο Καντ φιλοδοξεί να φανεί πιο συστηματικός και ακόμη πιο ακριβής.

Ως σύντομη παρέμβαση αναφέρεται εδώ και η ιδιαίτερη φύση της φιλοσοφίας. Δεν χωρεί αμφιβολία ότι η φιλοσοφία βασίζεται στο Λόγο αφού έχει άμεση σχέση με τα προϊόντα του. Στόχος της είναι να μπορεί να συνδέσει αυτή τη γνώση που αποκομίζει από το Λόγο με σκοπό.

Η συζήτηση μεταφέρεται στο τομέα της γνώσης, τομέας συναφής με το ζήτημα που εξετάζεται εδώ. Η νόηση είναι η μια από τις δυο μεγάλες πηγές γνώσης. Η άλλη είναι η

αίσθηση (οι αισθήσεις). Η νόηση μας προσφέρει γνώση μέσω εννοιών, δηλαδή εξηγεί τα πράγματα με έννοιες. Οι δεύτερες εξηγούν τα πράγματα σαν απλές αισθητικές εποπτείες.

Και οι δυο μπορούν να είναι από την πλευρά τους τέλειες με την έννοια ότι μπορούν να υπακούουν η μια στους κανόνες της λογικής και η άλλη στους κανόνες της αίσθησης. Αλλά μόνο οι πρώτοι κανόνες είναι ανώτεροι ως αντικειμενικοί, a priori υπάρχοντες.

Όταν ο Καντ αναφέρεται στην ανωτέρω τελειότητα με βάση τους κανόνες (της λογικής ή και τις διαίσθησης) έχει υπ' όψιν του 4 ειδών τελειότητες: της ποσότητας, της ποιότητας, της αλήθειας και της βεβαιότητας. Εδώ θα εστιάσω μόνο στο ένα από τα δυο ζητήματα που μας ενδιαφέρει, αυτό δηλαδή της λογικής τελειότητας ή με άλλα λόγια τί μπορεί να μας συμβουλέψει η λογική για την νόηση προκειμένου οι γνώσεις προσλαμβάνουμε από αυτήν να είναι κοντά στις 4 τελειότητες:

α) τελειότητα ως προς το μέγεθος: ο εκτατικός ορίζοντας της γνώσης μας θα πρέπει να λαμβάνει σε πρώτο, γενικό επίπεδο τις ικανότητες μας και τους σκοπούς μας. Σε ένα πιο ειδικό επίπεδο αυτή σημαίνει ότι θα πρέπει να καλλιεργούμε συστηματικά τις γνώσεις στις οποίες έχουμε κλίση, ότι δεν πρέπει να αλλάζουμε συχνά στόχους και ότι πρέπει πάντα να κοιτάμε να επεκτείνουμε τον ορίζοντα χωρίς όμως υπερβολές. Επίσης, με αρνητική διατύπωση, δεν πρέπει να αγνοούμε τελείως έναν τομέα ή τουλάχιστον να έχουμε λόγους για αυτήν μας την άγνοια (να είναι ανεπίληπτη, που θα είναι είτε λόγω θετικής αποστροφής μας ή θα είναι σωκρατική δηλαδή ως αναγνώριση της αδυναμίας μας να ξέρουμε πολλά πράγματα. Επιπρόσθετα, αναφορικά με αυτά που όντως ξέρουμε, δεν θα πρέπει να τα χρησιμοποιούμε τυπολατρικά, σχολακιστικά. Τέλος, στο θέμα του μεγέθους σημασία έχει όχι μόνο η έκταση αλλά και η ένταση, δηλαδή η μεστότητα, η σπουδαιότητα της γνώσης. Το να κατέχουμε γνώσεις που δεν μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε ή να έχουν πολλαπλές συνέπειες στη ζωή μας είναι "ματαιοσπουδία".

β) τελειότητα ως προς την αλήθεια: ο Καντ υποστηρίζει ότι, όταν είμαστε αντιμέτωποι με το δύσκολο ζήτημα του κατά πόσο αυτό που πιστεύουμε είναι όντως αληθές, η Λογική μπορεί να μας εξοπλίσει με 2 βασικά εργαλεία: την αρχή της μη αντίφασης και την αρχή του αποχρώντος λόγου. Κατά την πρώτη, δεν πρέπει να έχουμε γνώσεις που είναι σε σύγκρουση με άλλες (αρνητική αρχή). Κατά τη δεύτερη, πρέπει αυτά που πιστεύουμε να είναι βασισμένα σε λόγους (θετική αρχή). Για να είμαστε βέβαιοι ότι οι λόγοι μας είναι αληθείς, μπορούμε να εφαρμόσουμε διάφορες μεθόδους λογικής όπως

οτι εαν εστω και μια πτυχή του λογου αυτου ειναι ψευδής τοτε αυτός καταπίπτει. Αναφορικά με την αιτία για την οποία μπορεί να υποπίπτουμε σε λάθη/ πλάνες, ο Καντ ισχυρίζεται οτι απλα δεν εξαντλήσαμε τα περιθώρια νόησης και οτι πολυ πιθανως ακομη και η αισθητηριακές μας αντιλήψεις μας επηρέασαν αρνητικά

γ) τελειότητα ως προς τη ποιότητα. Με αυτο, ο Καντ δηλώνει οτι η Λογική απαιτεί απο τη γνωση μας να συλλάβει ολα τα αναγκαία και ουσιώδη γνωρίσματα ενός πράγματος. Γνωρίσματα ειναι αυτα που μας επιτρέπουν να το γνωρίσουμε αλλα οχι απο μια οπτική φυσική-υπαρξιακή αλλα απο την αποψη τη λογική. Οταν δηλαδη περιγράφουμε ενα πραγμα, δεν ειναι σίγουρο οτι περιγράφουμε με τα στοιχεία της ύπαρξης του αλλα οτι το περιγράφουμε κατα πως τα αντιλαμβανομαστε

δ) τελειότητα ως προ τη βεβαιότητα. Η γνωση μας μπορεί να περιβληθει απο 3 ειδών διαφορετικής ποιότητας βεβαιότητες. Οταν δεν υπάρχουν παρα μονο Εμπειρικοί λόγοι για τους οποίους πιστεύουμε κατι τοτε δεν εκφράζουμε παρα μια γνωμη. Οταν πιστεύουμε κατι αλλα το πιστεύουμε ως μέρος ενός προσωπικού ηθικού σχεδίου, σαν να ηταν a priori προσταγη του πρακτικού λογου τοτε μιλαμε για πεποίθηση: δηλαδη κατι που ειναι μεν υποκειμενικά στέρεο αλλα οχι και αντικειμενικά. Απλα ειναι ομως το ιδιο πρακτικό οσο και μια αντικειμενική αρχη. Τελος, οταν βασίζουμε μια πίστη σε a priori αρχές και άρα σε κατι που δεν αμφισβητείται, πρόκειται για μια επισταμένη γνωση.

Σε επόμενο επιπεδο ο Καντ αφήνει την νόηση, που ειναι γνωστική ικανότητα, και περνά στην εξέταση κάποιων προβληματισμων γυρω απο την κρίση, που ειναι το εργαλείο για να φτάσουμε στο αληθεια (επεται της νόησης). Σε πρωτο επιπεδο, πρεπει να αναγνωρισθεί οτι για καθε θεμα ειναι αναγκαίο να δημιουργούμε προσωρινές κρισεις της οποίες θα τις επεξεργαζόμαστε σταδιακά. Αυτο το βήμα ειναι αναγκαίο για να φτάσουμε στην οριστική κρίση.

Επισης, δεν θα πρεπει να διστάζουμε να αναβάλλουμε την τελική κρίση (suspensio indagatoria) εαν ετσι πρόκειται να διαλευκάνουμε ενα κενό. Ειναι αυτο μια επιθυμητή εφεκτικοτητα των κρίσεων μας.

Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις για την κρίση μας υποδηλώνουν οτι μονη η δυνατότητα της νόησης δεν αρκει για να οδηγηθούμε στην αλήθεια. Θα πρεπει να διαλογιζομαστε και μαλιστα αρκετα και με προσοχή για να διαμορφώνουμε σωστούς συλλογισμούς και κρισεις. Ετσι, δεν πρεπει να εθίζομαστε ουτε στην μίμηση ουτε στην συνήθεια που αμφοτέρες δημιουργούν κρίσεις πεπλανημένες, προκαταλήψεις οπως τις

ονομάζει ο Κάντ. Μαλιστα, παρότι ο σκεπτικισμός είναι βλαπτικός για την αλήθεια (ταυτοχρόνως εμπεριέχει και μια αντίφαση αφού ο ίδιος προϋποθέτει μια αληθεια) η μέθοδος η σκεπτικιστική είναι ωφέλιμη αφού οδηγεί τις κρίσεις μας στη μέγιστη δυνατή βεβαιότητα. Τέλος, αναφορικά με τις υποθέσεις αυτές είναι κρίσεις οι οποίες δεν βασίζονται σε αντικειμενικούς λόγους αλλά σε μια προϋπόθεση. Παντως ο Καντ δεν αποκλείει να εξισωθούν (να είναι "ανάλογες") οι υποθέσεις με τις βεβαίες κρίσεις μας εάν η ίδια η προϋπόθεση είναι δυνατή, εάν δεν χρειάζεται επικουρικές παραδοχές και εάν η ακολουθία των κρίσεων που γεννιούνται από την προϋπόθεση αυτή μπορούν να συνεχίζουν να εξηγούνται από την ίδια και μια αυτή προϋπόθεση.

Ως παράρτημα, ο Καντ εξηγεί τη διάφορα στους όρους πρακτική γνώση και θεωρητική γνώση: η πρώτη παράγει προσταγές ενώ η δεύτερη όχι. Δηλαδή η πρώτη ασχολείται ξαυποδεικνύει αυτό που πρέπει να υπάρχει ενώ η δεύτερη αυτό που απλώς υπάρχει (όχι το πράττειν αλλά το είναι). Ακόμη όμως και κάθε θεωρητική γνώση έχει ένα πρακτικό τμήμα αφού εάν δεν έχει μια πρακτική πλευρά τότε δεν είναι χρηστική. Από όλους τους σκοπούς που μπορεί να υποδείκνυει η πρακτική γνώση ως αιτίες πράττειν, ο σπουδαιότερος είναι η ηθικότητα.

Στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται η φύση των εννοιών. Η πρώτη διάκριση είναι μεταξύ του περιεχομένου των εννοιών, το οποίο αποκτούμε είτε από την εμπειρία (τότε οι έννοιες λέγονται εμπειρικές ή *a posteriori*) ή από την νόηση (τότε λέγονται καθαρές ή *a priori*). Παρόλη τη διάφορα τους, και οι 2 παραπάνω έννοιες μοιράζονται ένα κοινό χαρακτηριστικό ως προς την μορφή τους: την καθολικότητα.

Καθολικότητα είναι ότι οι έννοιες δεν αποτελούν παρά ένα προϊόν 3 νοητικών λειτουργιών: της σύγκρισης, του συλλογισμού και της αφαίρεσης. Μόνο μέσω από αυτά τα 3 στάδια μπορεί μια έννοια να αποκτήσει πλήρως την μορφή της που είναι το να εντοπίσει και να εκφράσει ένα κοινό χαρακτηριστικό διαφόρων παραστάσεων. Το γεγονός ότι εκφράζει αυτό το κοινό γνώρισμα (πχ ανάμεσα σε ένα πεύκο και ένα πλάτανο εκφράζει την ιδιότητα του δέντρου) την χαρακτηρίζει από καθολικότητα. Κάθε παράσταση που μπορεί εφ' εξής να γνωσθεί μέσω του γνωρίσματος που εμπεριέχει η έννοια, λέμε ότι υπάγεται υπ' αυτήν (με άλλα λόγια, ότι αυτή αποτελεί το γνωστικού του λόγο)

Αναφορικά με την περιεκτικότητα οι έννοιες χωρίζονται σε γένος και είδος. Κάθε έννοια που εκφράζει απλα ένα γνώρισμα ονομάζεται είδος. Εάν θα μπορούσε να υποστεί περαιτέρω αφαίρεση θα ονομαζόταν παλι είδος αλλά θα θεωρούνταν ανώτερη της

πρώτης. Τη στιγμή που μια ιδέα δεν χωρεί περαιτέρω αφαίρεση ως προς το γνώρισμα που εκφράζει τότε την ονομάζουμε γένος. Καθε βαθμός "περιεκτικότητας" μας παρέχει διαφορετική χρηστικότητα. Εάν λχ μπορούμε να βρούμε ένα γνώρισμα το οποίο να εντάσσει παρα πολλά πράγματα, τότε η χρήση της έννοιας γίνεται αφηρημένη δηλαδή μπορούμε να μάθουμε λίγα πράγματα για πολλά. Αν το γνώρισμα αφορά λίγα πράγματα, τότε η χρήση γίνεται συγκεκριμένη, δηλαδή μάθαινομε πολλά για λίγα.

Αναφορικά τώρα με τις κρίσεις, αυτές είναι η συνειδησιακή ενότητα των γνώσεων μας έτσι όπως οι δεύτερες βασίζονται στις έννοιες. Με άλλα λόγια, όταν εκφέρουμε μια κρίση, αυτή εκφράζει την κατανόησή μας πάνω σε παραστάσεις που αυτές βασίζονται σε έννοιες. Με την κατανόησή μας εκφράζουμε ταυτόχρονα και την ενότητα της συνείδησής μας αναφορικά με τις έννοιες. Με τα λόγια του Καντ, η κρίση είναι η σχέση μεταξύ της ενότητας της συνείδησης και των παραστάσεων που έχουμε με βάση κάποιες έννοιες. Αυτή η σχέση διαφέρει ως προς την γνωστική της επάρκεια αφού μπορεί να είναι βεβαιωτική (όταν η σχέση ενότητας και κρίσεων είναι βέβαιη, είναι ίδια με την ενεργή πραγματικότητα) ή προβληματική (εδώ επικρατεί απλά η δυνατότητα)

Οι κρίσεις μπορούν να ποικίλουν σε κατηγορίες (πχ καθολικές/ μερικές ανάλογα με το ποτέ η έννοια του υποκειμένου περιλαμβάνεται εξ' ολοκλήρου ή μερικά στην έννοια του κατηγορουμένου ή λχ καταφατικές/ αποφατικές ανάλογα με το εάν το υποκείμενο εννοείται εντός ή εκτός της σφαίρας του κατηγορουμένου ή λχ κατηγορικές/ υποθετικές ανάλογα με το ποτέ το υποκείμενο συνδέεται με το κατηγορούμενο με αληθινή σχέση εννοιών και όχι με σχέση μη βέβαιων κρίσεων).

Από τις πολλές κατηγοριοποιήσεις των προτάσεων, η πιο σημαντική στον Καντ είναι αυτή μεταξύ συνθετικών και αναλυτικών. Στις δεύτερες, η αλήθεια προκύπτει από την ταυτότητα των εννοιών υποκειμένου και κατηγορούμενου. Η ταυτότητα μπορεί να είναι ρητή ή υποδηλούμενη. Μόνο στη πρώτη περίπτωση μιλάμε για ταυτολογία.

Το τελευταίο μέρος των μέσων νόησης το οποίο αναλύει ο Καντ αναφέρεται στους συλλογισμούς. Αυτοί είναι εκείνη η διαδικασία της νόησης όπου συνάγουμε μια κρίση από μια άλλη. Όταν δεν χρειάζεται η παρεμβολή μιας τρίτης κρίσης για να συνάγουμε την δεύτερη, τότε ο συλλογισμός είναι άμεσος. Όταν χρειάζεται, έμμεσος. Υπάρχουν διάφορα είδη άμεσων συλλογισμών (ή, με άλλο όνομα, συλλογισμοί της νόησης) όπως όταν συνάγουμε το μερικό από ένα καθολικό ή όταν συνάγουμε εξ' αντιστροφής μια άρνηση από μια κατάφαση).

Αναφορικά με τους έμμεσους, αυτοί είναι 2 ειδών: οι σύλλογισμοι του Λογού και οι συλλογισμοί της κριτικής ικανότητας.

Οι πρώτοι έχουν το σχήμα: μείζονα-ελασσονα-συμπέρασμα. Η μείζονα είναι η κρίση που λειτουργεί ως γενικός κανόνας και που γνωρίζουμε ότι πρέπει να εφαρμοσθεί για να εξαχθεί το συμπέρασμα. Η μείζονα μπορεί να είναι η ίδια μια κρίση είτε κατηγορική είτε υποθετική. Μόνο όταν είναι κατηγορική μπορεί να προσφέρει τον "μέσο όρο που χρειάζεται για να εξαγάγουμε το συμπέρασμα από την ελασσονα (πχ από μια ελάσσονα "Ο χ είναι άνθρωπος" μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι είναι και θνητός μόνο εάν έχουμε μια μείζονα " όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί" που προσφέρει το μέσο όρο "άνθρωπος" που άλλωστε είναι και ο αναγκαίος όρος σύνδεσης της ελάσσονας προς τη μείζονα.

Οι δεύτεροι, αφορούν εκείνους του συλλογισμούς που μας οδηγούν από το μερικό προς το γενικό (αυτό είναι μέρος μόνο της συνολικής κριτικής ικανότητας αλλά μόνο αυτό το μέρος δημιουργεί συλλογισμούς). Οι σύλλογισμοι αυτοί περνούν 2 μορφές: της επαγωγής και της αναλογίας. Και τα δύο αφορούν γενικεύσεις από το ειδικό/ μερικό προς το γενικό απλά η πρώτη αφορά πράγματα ενώ η δεύτερη αφορά ιδιότητες.

Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου παρατίθενται οι μέθοδοι που πρέπει να χρησιμοποιούμε για να τελειοποιούμε τη γνώση μας επί της νόησης.

Βασικό εργαλείο είναι ο ορισμός. Αυτός προσπαθεί να μας δώσει σαφήνεια σε όσα θέλουμε να προσεγγίσουμε με τη γνώση. Πχ αναφορικά με τις έννοιες, ο ορισμός μας επιτρέπει να αναζητούμε και να περιγράφουμε τα γνωρίσματα που τις χαρακτηρίζουν.

Είναι σημαντικό ο ορισμός να εντοπίζει και να εμπεριέχει τα απολύτως αναγκαία και αναγνωριστικά γνωρίσματα μιας έννοιας. Ο Καντ μιλάει για κύριες προϋποθέσεις του ορισμού αναφορικά με ζητήματα ποιότητας και ποσότητας, θέλοντας να τονίσει ότι ο ορισμός πρέπει να είναι ακριβής, να μην ορίζει λιγότερο ή περισσότερα από αυτά που πρέπει και φυσικά να μην καταλήγει να είναι ταυτολογικός με την έννοια ότι το οριζόμενο δεν μπορεί να είναι το ίδιο με τα γνωρίσματα που χρησιμοποιούνται για να το ορίσουν.